

Нові обличчя традиційних образів Франції (монети Третьої республіки на початку ХХ століття)

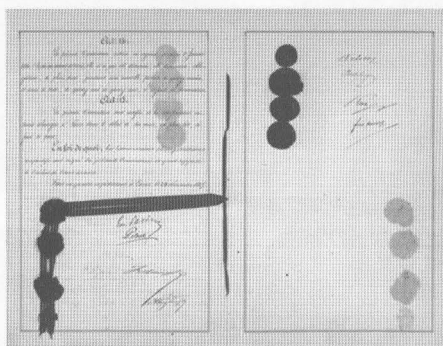
Олександр Десятніков
(Черкаси)

Франція у Латинському монетному союзі. Біметалізм — грошова система, за якої за двома металами (золотом і сріблом) законодавчо закріплюється роль всезагального еквівалента, і монети, викарбувані з обох металів, виконують без обмежень усі функції грошей і обертаються на рівних умовах — у середині ХІХ ст. втратив колишню стабільність. Як тільки встановлене державою ціннісне співвідношення між золотом і сріблом вступало у протиріччя зі стихійним законом вартості, подвійний металічний обіг ставав неможливим, і один метал витісняв з обігу другий.

Тим не менш, на початку другої половини ХІХ ст. декілька європейських держав зробили спробу зберегти біметалізм за допомогою міжнародної угоди — так званого Латинського монетного союзу. На Паризькій конференції 23 грудня 1865 р. Франція, Бельгія, Швейцарія та Італія уклали монетну конвенцію на 15 років, тобто до 1 січня 1880 р. Якщо за рік до закінчення цього терміну жодна з країн не заявить про свій вихід із союзу та про необхідність його ліквідації, договір вважався пролонгованим на новий термін, що й відбулося.

Згідно з угодою в усіх країнах-учасниках було встановлено однаковий металевий вміст грошової одиниці, рівний вмісту французького франка, який містив 4,5 г чистого срібла чи 0,290322 г чистого золота. Було оголошене вільне карбування монет з обох дорогоцінних металів номіналом 5 франків і вище із встановленням законного ціннісного співвідношення між сріблом і золотом 1: 15,5. Країни-учасниці мали право карбувати згідно із стандартом монети номіналами 100, 50, 10 і 5 франків, а також 5-франкові срібні монети. Вони належали прийому у державні каси усіх країн-учасниць незалежно від походження.

П'ять держав погодилися приймати і використовувати як рівноцінні золоті монети, що втратили в результаті природного зношення не більше як 0,5% своєї ваги. Також скрізь приймалися п'ятифранкові срібні монети, що відповідали певним умовам. Хоча у вартісному відношенні грошові одиниці були рівноцінними,

Угода про створення Латинського монетного союзу 1865 р.

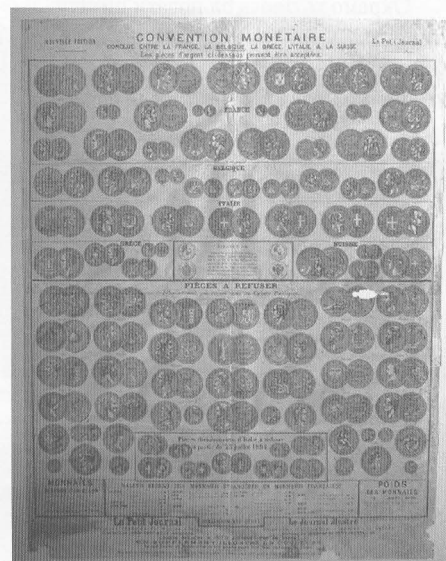
вони зберегли національні назви і особливості оформлення. Національними залишалися й монети дрібних номіналів. Для дрібніших, неповноцінних срібних монет була введена система закритого карбування. Їхній випуск не повинен був перевищувати 6 франків на душу населення, а їхня платіжна сила обмежувалася сумою у 50 франків при кожному платежі. Угода вступила в силу 1 серпня 1866 р. Фактично Латинський монетний союз очолила Франція як найбільш зацікавлена у збереженні біметалізму країна.

Франція як лідер та найсильніша держава союзу розгорнула в Європі широку кампанію по введенню своєї грошової системи в інших державах, бажаючи таким чином розширити зону франка. У 1868 р. до Латинського монетного союзу офіційно приєдналася Греція. Шляхом двосторонніх угод про карбування країнами монет згідно з союзним стандартом, прийняттям його в односторонньому порядку, а також через колоніальний статус Латинський монетний союз до кінця 1920-х років фактично розширився до 60 країн-учасниць, офіційно складаючись лише з п'яти. Окремі країни карбували по один-два номінали відповідно до латинської системи (в тому числі, наприклад, Росія, Велика Британія, Швеція, Югославія, Коста-Рика), інші ж свою грошову систему підвели під французьку — Румунія, Болгарія, Сербія, Крит, Ліхтенштейн, Сан-Марино, Іспанія, Папська область тощо.

Та, попри прагнення ряду держав до поширення біметалізму, у другій половині ХІХ ст. назріли умови для широкого поширення золотої валюти.

Із розвитком капіталізму і розширенням торговельного обороту срібні монети ставали все менш зручним засобом обігу, оскільки угоди на крупні суми потребували великої кількості таких монет, що ускладнювало обіг. У Франції у середині ХІХ ст. одержувачу суми у 1000 франків сріблом доводилося класти монети у полотноні мішки й наймати для їхнього перенесення носильників чи візниць. У той час як золоті монети завдяки вищій вартості мали значно меншу вагу і тому були портативними і зручними для обігу. Крім того, з двох дорогоцінних металів золото мало відносно стійкішу вартість, срібло ж швидко знецінювалось. Якщо у 1866–1870 рр. за ринковою вартістю золото було дорожче за срібло у 15,5 разів, у 1876–1880 рр. — у 17,8, у 1889 р. — у 22,1, у 1898 р. — у 35, у 1909 р. — у 39,7 разів.

Прогресуюче знецінення срібла і поширення в Європі золотого монеталізму поставили під удар Латинський монетний союз із його системою біметалізму. Оскільки ринкова вартість срібла впала порівняно зі встановленим союзом співвідношенням між сріблом і золотом, то стало вигідно переплавляти золоті

Надрукована в 1903 р. паризькою газетою «Le Petit Journal» демонстрація різноманітності золотих та срібних монет країн Латинського монетного союзу та монет, що карбувалися за його стандартом.

монети у зливки, вивозити їх із країн союзу за кордон і обмінювати по ринковому співвідношенню на срібло, яке потім знову ввозити і перекарбовувати в монету. Демонетизація срібла у ряді європейських країн, які перейшли до золотої валюти, у свою чергу сприяла притоку його у країни Латинського монетного союзу.

Це змусило Францію та інші країни союзу обмежити карбування срібних монет у 5 франків, а в 1878 р. і зовсім його припинити. Тим самим вони фактично перейшли до золотого монометалізму. Але Латинський монетний союз не розпався. Золотий монометалізм у його країнах мав ту особливість, що при вільному карбуванні лише золота необмежену платіжну силу зберігали і залишені в обігу раніше випущені п'ятифранкові монети. Це був так званий золотий монометалізм «шкучильгаючого» типу.

Фактично Латинський монетний союз припинив діяти з початком Першої світової війни, а в 1921 р. його члени підписали угоду про умови його ліквідації. Проте лише у грудні 1926 р. Швейцарія направила своїм партнерам по союзу ноту, в якій повідомляла, що буде вважати союз таким, що припинив дію формально і де-юре 1 січня 1927 р. Оскільки жодна сторона не суперечила, союз припинив існування із цієї дати.

Номінали французької грошової системи на початку ХХ ст. Політичний режим, що існував у Франції на початку ХХ ст., має назву Третя французька Республіка. Вона була проголошена 4 вересня 1870 р. після усунення від влади імператора Наполеона III. Але, незважаючи на зміну політичного режиму держави, її грошова система залишилася незмінною. Як і за часів підписання Латинського монетного союзу, грошовою одиницею Франції був франк.

Грошова одиниця Франції — франк (*фр.* franc, від латинського напису на золотих французьких монетах ХІV ст. «Francorum rex», тобто «король франків») — була запроваджена 7 січня 1795 р. замість лівра. За революційною назвою січня — жерміналь — франк отримав історичну назву «франк жерміналь». В інтересах раціоналізації країна відмовилася від дванадцятикової системи на користь десятичної (десятькової, метричної) системи. Відтоді франк поділявся на 100 сантимів (*фр.* centime, від латинського centesimus — сотий).

Починаючи з 1803 р. золотий вміст французького франка склав 0,29032258 г. Власне він й став еталоном для країн Латинського монетного союзу. Так само незмінними з 1803 р. до початку ХХ ст. були вага і проба металу срібних французьких монет.

Франція відмовилася від використання під час карбування розмінних монет

отримала нові типи монет, що по праву вважаються одними з кращих в історії держави, а окремі — стали світовими легендами нумізматики.

Головне, що принесла нова серія монет — життєвість, молодість, творіння в образі Маріанни — національного символу Французької Республіки. Вже на перших монетах проголошеної у 1792 р.

Жіночі образи на монетах Французької Республіки ХІХ ст.

із білону та срібла у середині ХІХ ст. Так, у 1852 р. монета номіналом 10 сантимів стала бронзовою. Нижчі ж номінали, карбування яких відновилося після 1848 р., бронзовими стали відразу. Карбування ж срібних 20 і 25 сантимів усередині ХІХ ст. було нетривалим.

Отже, на початок ХХ ст. набір номіналів Французької Республіки був наступним: бронзові 1, 2, 5 і 10 сантимів, срібні (835-а проба) 50 сантимів, 1 і 2 франки, золоті 10, 20, 50 і 100 франків. При вирішенні питання щодо відновлення в обігу 25-сантимової монети, перевагу надали дешевшому нікелю.

У 1895 р. міністр фінансів Поль Думер з метою отримання широкої підтримки своєї політики вирішив запровадити новий тип обігових монет. Тому до справи вибору дизайну монет підійшли відповідально, оскільки від цього залежала політична репутація міністра. Зокрема, до роботи без проведення конкурсу залучили кращих медальєрів країни. Завдяки їхнім зусиллям у 1897–1898 рр. Франція

республіки зображувалася жінка у фригійському ковпаку (його носили рабівільновідпущеники у Стародавньому Римі і тому він став символом свободи). Вона стала її символом поруч із гаслом «Свобода, Рівність, Братерство». Основна версія того, чому Французька Республіка названа іменем саме Маріанни та, що у ХVІІІ ст. у народі були дуже поширеними жіночі імена Марі й Анна, а тому республіку, яка проголосила свободу, рівність і братерство для усього народу, назвали народним іменем Марі-Анна. Відомо, що вже 10 жовтня 1792 р. популярний у той час шансоньє Гійом Лавабр у своїй пісні вперше назвав республіку Маріанною. У роки Третьої Республіки широко поширилася традиція встановлювати статуї і особливо погруддя Маріанни у державних установах Франції і, зокрема, у меріях. У 1870 р. образ Маріанни знову з'явився на монетах, як і національний девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ» («Свобода, Рівність, Братерство») та інші символи Франції.

Метрологічні характеристики монет Франції у 1901–1914 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 сантим	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	1,00	15,00
2 сантима	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	2,00	20,20
5 сантимів	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	5,00	25,00
10 сантимів	бронза (95% мідь, 4% олово, 1% цинк)	10,00	30,00
25 сантимів	нікель (97,5% нікель, 1,5% мідь, 1% залізо)	7,00	24,00
50 сантимів	срібло, 835 проба (83,5% срібло, 16,5% мідь)	2,50	18,00
1 франк	срібло, 835 проба (83,5% срібло, 16,5% мідь)	5,00	23,00
2 франка	срібло, 835 проба (83,5% срібло, 16,5% мідь)	10,00	27,00
10 франків	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	3,2258	19,00
20 франків	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	6,4516	21,00
50 франків	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	16,1290	28,00
100 франків	золото, 900 проба (90% золото, 10% мідь)	32,2581	35,00

Бронзові монети Французької Республіки початку XX ст.:
1 сантим (1902 р.),
2 сантим (1902 р.),
5 сантимів (1913 р.)
і 10 сантимів (1904 р.).
Тип «Дюпуї» (фр. «Dupuis»).

«25 CENTIMES» у два рядки у квадраті та девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ» по колу. Внизу півколом рік карбування. Гурт плоский. У французькій нумізматиці тип отримав назву «Петі» (фр. «Patey») за ім'ям автора.

Не минуло й року після випуску нової монети, як виявилось, що за розмірами й кольором металу населення досить легко її плутає з однофранковою. Тому 24 липня 1904 р. прийнято рішення внести зміни у форму монети, а саме зробити її 22-гранною. Слід зазначити, що на перший погляд огранка ледь помітна, але на дотик досить відчутна. Гурт залишили плоским. Тим не менше, з метою економії монети попереднього випуску теж залишилися в обігу.

Природно, що було внесено зміни у дизайн монети. Проте змінився лише реверс, а аверс залишився той самий, що й на попередньому типі. Новий реверс виглядає більш привабливо, ніж попередній. В оформленні використано зображення елементів неофіційного герба Третньої Республіки (офіційного держава не мала,

Початок історії найменших обігових на початку XX ст. номіналів — 1, 2, 5 і 10 сантимів — датується 3 березня 1898 р. Вони карбувалися з бронзи, хоча розглядалися також варіанти їх карбування з нікелю чи алюмінієвої бронзи. На аверсах усіх номіналів зображено голову молодій Маріанні у фрігійському ковпаку обличчям направо. На портрет накладено оливкову гілку. По колу легенда «RÉPUBLIQUE FRANÇAISE» («Французька Республіка»). На реверсах 1 сантим і 2 сантимів — номінал (відповідно «1 CENTIME» чи «2 CENTIMES») в три рядки у вінку з оливи та девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ» по колу. На реверсах двох інших бронзових монет — 5 сантимів і 10 сантимів — подано алегоричну сцену: Маріанна з прапором і оливковою гілкою захищає дитину (тобто Францію), яка тримає у руках символи промисловості й сільського господарства — молоток і колосся. На голові Маріанни — шолом з лавровим вінком та наверхшам у вигляді галльського півня — національної емблеми Франції. Номінал (відповідно «5 c» чи «10 c») — справа, рік карбування — унизу, а вгорі півколом — девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ». Загалом ця композиція, як і композиція аверсів, виглядає дещо перенасиченою зображеннями. Гурти усіх монет плоскі. Традиційно французькі монети карбувалися із медальним розташуванням сторін — ↕.

Карбувалися монети цих типів, що отримали у французькій нумізматиці назву «Дюпуї» (фр. «Dupuis») за ім'ям автора, в наступні роки: 1 сантим — 1898–1904, 1908–1914, 1916, 1919–1920 рр., 2 сантим — 1898–1904, 1907–1914, 1916, 1919–1920 рр., 5 сантимів і 10 сантимів — 1898–1917, 1920–1921 рр. Слід зазначити, що карбовані у 1921 р. 5 і 10 сантимів були

більшістю відправлені у колонії — 5 сантимів на Мадагаскар, а 10 сантимів — у Нову Каледонію.

Монети у 5 сантимів і 10 сантимів вилучено з обігу 31 жовтня 1934 р. й демонетизовано 1 січня 1935 р. 1 сантим і 2 сантими «прожили» у грошовому обігу довше — до 24 листопада 1940 р. й були демонетизовані 1 січня 1941 р.

30 серпня 1903 р. вирішено карбувати монети у 25 сантимів з нікелю (востан-

Ежен Делакруа «Свобода, що веде народ», 1830 р.

не цей номінал карбувався у 1848 р.). На аверсі монети зображено профіль Маріанни обличчям наліво у традиційному для її образу фрігійському ковпаку з лавровим вінком. Угорі півколом — легенда «RÉPUBLIQUE FRANÇAISE». Реверс оформлений порівняно просто: номінал

вважаючи такий атрибут ознакою монархії). Зокрема, зображено фасцію (зв'язані ремнями жмутки прутів із сокирою), що символізує правосуддя. В епоху Римської імперії фасції були атрибутами влади вищих магістратів й символізували їхнє право добиватися виконання

25 сантимів, нікель, 1903 р. 1-й тип «Петі» (фр. «Patey»).

25 сантимів, нікель, 1904 р. 2-й тип «Петі» (фр. «Patey»).

своїх рішень силою. Поза межами Риму у фасції втикалася сокира, яка символізувала право магістрату страчувати й милувати підданих. На монеті поруч із фасцією — дубова гілка — символ мудрості у неофіційному гербі Третьої Республіки. Номінал «25 CENTIMES» — угорі справа. Рік карбування — внизу півколом. Це єдина монета початку XX ст., що не має національного девізу. Роки її карбування — лише 1904 і 1905.

Обидва типи 25-сантимових монет вилучені з грошового обігу 28 червня 1933 р., а вже 1 жовтня остаточно демонетизовані.

На срібних монетах (50 сантимів, 1 франк і 2 франки) Маріанна зображена у вигляді дівчини, що засіває поле на тлі сонця, що сходить. Живописна картина доповнена традиційною легендою «RÉPUBLIQUE FRANÇAISE» по колу. Сіячка на монетах мала відображати значну роль сільського господарства в економіці країни, а також світовий культурний та економічний вплив Франції, що його ніби сіє образ республіки. Ця, безумовно, вдала композиція від початку була змодельована у 1886 р. крупним французьким медальєром та майстром плакетного мистецтва Луї Оскаром Роті (Louis Oscar Roty) для моделі медалі Міністерства сільського господарства. Проте тоді справа далі моделі не пішла. Проект Л. О. Роті знайшов своє втілення лише у 1897 р. на монетах (того року вийшли перші 50 сантимів нового типу), хоча й у дещо зміненому вигляді. Зокрема, зображення відредатовані у популярному на той час стилі модерн. Крім того, гравер мусив зробити менш виразним рельєф зображення, узявши до уваги

вимоги серійного карбування. Моделлю для Л. О. Роті послугувала Шарлотт Раго (Charlotte Ragot). Але існує інша версія, що медальєр скористався послугами не своєї звичної моделі, а для «сіячки» позувала Розалінда Пеше (Rosalinda Pesce), образ якої нібито краще відповідав ідеї автора.

Потрапивши у ряд кращих зразків світової нумізматики, ця монета стала

Фасція, дубова та оливкова гілки на неофіційному гербі Третьої Республіки.

й прикладом курйозного зображення. На початку XX ст. увагу громадськості привернула та обставина, що волосся та вбрання Маріанни розвиваються у протилежному до руху напрямку, тобто вона йде назустріч вітру. Це означало, що вона сіє зерно проти вітру, чого не став би робити жоден селянин. Отже, художник зобразив досить привабливу сцену, але фактично виявився некомпетентним у сільськогосподарських роботах. Але, незважаючи на цю явну помилку художника, зображення на монетах не було замінене, а сюжет пояснили досить просто: Маріанна сіє не просто зерно, а революційні ідеї.

Шарлотт Раго позує Л. О. Роті для зображення Маріанни-сіячки.

Бронзова медаль Міністерства сільського господарства 1886 р. — прототип композиції срібних монет кінця XIX — початку XX ст.

А вже така місія здійсненна лише всупереч «вітру» контрреволюції.

Ревersi монет оформлені також досить привабливо: номінал у два рядки (відповідно «50 CENTIMES», «1 FRANC» чи «2 FRANCS») над гілкою оливи (символ миру в неофіційному гербі Франції). По колу — девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ» та рік карбування, розташування яких відрізняється на 50-сантимовій та франкових монетах. Офіційна дата «народження» монет — 25 листопада 1897 р.

Хоча, безумовно, не усі поділяли захоплення від зображення сіячки. Так, журнал «Le Moniteur» ще у 1897 р. писав, що Маріанна на монеті сіє негативні риси республіканського суспільства — хаос, насіння брехні та аморальності. Звичайно, селяни мусили працювати не в ідеальних умовах, й тому недоброчинці могли критикувати монету за надто романтичну й відірвану від реалій сцену сільського життя.

50 сантимів типу «сіячка» (фр. «semeuse») карбувались у 1897–1920 рр., 1 франк — у 1898–1920 рр., 2 франки — у 1898–1902, 1904–1905, 1908–1910, 1912–1920 рр. Їх вилучали з обігу починаючи з 25 червня 1928 р., хоча остаточно демонетизували 17 лютого 2005 р. разом з усіма франковими монетами в зв'язку з появою євро. Цікаво, що в час вилучення монет з обігу офіційний курс викупу склав 2,76 франка за 2-франкову монету, 1,38 франка за 1-франкову і 0,69 франка за 50-сантимову.

«Маріанна-сіячка» несе стільки життєвої сили, оптимізму й мирного творіння, що її образ став надзвичайно популярним у Франції. У 1903 р. вона перейшла на поштові марки Франції. Навіть після припинення карбування монет із її зображенням вона продовжує сприйматися

Срібні монети Французької Республіки початку ХХ ст.: 50 сантимів (1902 р.), 1 франк (1904 р.) і 2 франки (1915 р.). Тип «сіячка» (фр. «semeuse»).

Поштова марка 1903 р. з «Маріанною-сіячкою», як на срібних монетах (гравер — Луї-Ежен Мушон).

французами як жива алегорія Республіки. Тому після перерви, у 1960 р. тип «сіячка» знову повернувся без змін на французькі монети, а на початку ХХІ ст. зображення «Маріанни-сіячки» перейшло й на євромонети. Можливо, вона надихнула американця Адольфа А. Вайнмана у 1916 р. на створення популярного у США типу «Свобода, що крокує» («Walking Liberty») для півдоларової монети.

Листівка із зображенням жінки-сіячки (підпис вгорі — «La Semeuse»). На протилежну романтичному сюжету на монетах демонструє реальну картину життя.

Нові золоті монети у 10 франків і 20 франків з'явилися в історії французької нумізматики 22 лютого 1899 р. Вони оформлені однотипно й відрізняються лише, крім, звичайно, позначення номіналу, оформленням буртика. На аверсі — зображення Маріанни обличчям вправо у традиційному фрігійському ковпаку, на який надіто дубовий вінок. Медальєр зобразив національний символ молодією дівчиною із рішучим поглядом. Легенда «RÉPUBLIQUE FRANÇAISE» — по сторонах вздовж канта. На реверсі президент Французької Республіки звелів карбувати зображення галльського півня, якого французи також вважають своєю національною емблемою. Згідно з однією з версій древні римляни називали кельтів, що жили на території сучасної Франції, через рудий колір їхнього волосся, галлами, що латинською мовою означає «півень». Інша думка наполягає на тому, що гра на подвійному значенні слова «gallus» виникла в епоху Відродження і належить до «Поєми про Півня» Пассавана (1585 р.). На монетах галльський півень гордо, чи то навіть войовничо, крокує вліво.

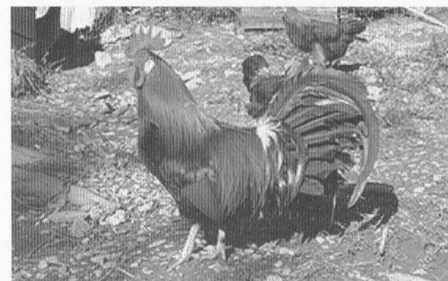

Золоті монети Французької Республіки початку ХХ ст.: 10 франків (1906 р.) і 20 франків (1914 р.). Тип «півень» (фр. «Coq»).

США, ½ долара, 1916 р. (аверс). Сюжет, схожий на французьку «сіячку».

Рішучий запал сюжету згладжує трава й квітка під ногами півня, які надають їй мирний відтінок. По сторонах від півня — номінал зі скороченням тексту (відповідно «10 Fcs» чи «20 Fcs»). Угорі півколом девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ». Рік карбування — у нижньому сегменті монетного поля.

Галльський півень — національна емблема Франції.

10 франків цього типу, що у французькій нумізматиці отримав назву «півень» (фр. «Coq») чи за іменем автора «Шаплен» (фр. «Chaplain»), карбувалися у 1899–1901, 1905–1912 і 1914 рр., 20 франків — безперервно з 1899 по 1914 р. Золоті 20-франкові монети офіційно карбувалися у 1921 р. з датою «1914», а потім у 1951–1960 рр., проте з датами від 1907 по 1914 р. Звичайно, в обіг вони вже не пускалися, а використовувалися для формування золотого запасу Франції. Ці монети вирізняються чіткішим рельєфом та червонішим, ніж в оригінальних випусках, кольором через більший вміст міді у сплаві.

25 червня 1928 р. стало днем вилучення цих монет з грошового обігу Франції. Їх демонетизували разом із французьким франком при запровадженні євро, проте ринкову вартість золота вони, звичайно, не втратили.

Монети номіналами 50 і 100 франків міняти на нові типи не довелося, адже вони вже належали до числа шедеврів медальєрного мистецтва. Їхній автор, Огюстен Дюпре (Augustin Dupré), подав свої ескізи на конкурс зображень монет республіки ще у роки Великої Французької

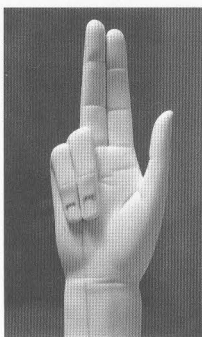
«Геній Франції» роботи О. Дюпре на монеті, 1793 р.

революції (1789–1799). Він запропонував зобразити на монетах «Генія Франції», якого частіше вважають ангелом, що пише на жертовнику конституцію. Проект був схвально прийнятий, але за умови розміщення у полі монети галльського півня — емблеми пильності. У такому варіанті монети почали карбуватися у 1791 р. У роки Третьої Республіки проект О. Дюпре (помер у 1833 р.) знову відновили під час карбування монет у 50 і 100 франків (з 1878 р.). Праворуч від «Генія Франції» — галльський півень, зліва — фасція, над якою символ справедливості — т. зв. «рука правосуддя» — кисть із двома піднятими пальцями. Вгорі півколом легенда «RÉPUBLIQUE FRANÇAISE». На реверсі — номінал (відповідно «50 FRANCS» чи «100 FRANCS») у замкненому дубовому вінку. У зовнішньому колі — девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ».

До 1906 р. на гуртах золотих монет (крім 10 франків, де гурт рубчастий) мстився напис «DIEU PROTÈGE LA FRANCE» («Боже, борони Францію»), оскільки девіз «LIBERTÉ ÉGALITÉ FRATERNITÉ» вже існував на монеті (реверс). Надалі починаючи із 1907 р. у зв'язку

Золоті монети Французької Республіки початку ХХ ст.: 50 франків (1904 р.) і 100 франків (1901 р.). Тип «Геній» (фр. «Génie»).

«Рука правосуддя» — символ справедливості на монетах номіналами 50 франків і 100 франків типу «Геній».

з прийняттям закону про відокремлення церкви від держави було прийнято рішення перейти до написання національного девізу й на гурті.

Монета номіналом 50 франків (тип «Геній» (фр. «Génie») у французькій нумізматиці) вперше з'явилася в 1878 р., далі карбувалася у 1887, 1889, 1896 і 1900 рр., а у ХХ ст. випускалася лише у 1904 р. 100-франкова монета карбувалася у 1878–1879, 1881–1882, 1885–1887, 1889, 1894, 1896, 1899–1914 рр. (останнього року карбування випущено лише 1 281 екземпляр).

Ці монети спіткала така сама доля, як й нижчі золоті номінали — 28 червня 1928 р. їх вилучили з обігу. Надалі вони ціняться не за номіналом, а за ринковою ціною золота та нумізматичного співтовариства.

Ювілейних монет Франція у 1901–1914 рр. не карбувала.

Монетні двори. У середині ХІХ ст. провінційні монетні двори у Франції було закрито. Далі продовжували роботу лише три монетні двори — у Парижі, Бордо і Страсбурзі. Але після поразки у франко-прусській війні 1870–1871 рр. Страсбург відійшов до Німеччини. Бордоський монетний двір було закрито у 1878 р. Таким чином, у період до початку Першої світової війни усі монети для внутрішнього обігу Франції карбувалися лише на Паризькому монетному дворі.

Паризький монетний двір було засновано у 864 р. указом короля Західно-Франкського королівства Карла II Лисого (843–877 рр.) як один з десяти монетних дворів королівства. Будівля, яку займав монетний двір у ХХ ст., була збудована у 1767–1775 рр. на лівому березі р. Сена. Це один з найдовших фасадів вздовж Сени, для якого характерна важка зовнішня рустика й декоративна обробка. Архітектор Жак Дені Антуан (Jacques Denis Antoine) проявив високий рівень майстерності, й будівля нового монетного

двору стала одним з головних зразків французького неокласицизму, а також її можна порівняти з італійською традицією палаццо.

У ХХ ст. спеціальних позначень Паризький монетний двір не ставив за винятком 50 і 100 франків, які несли традиційну літеру «А» на реверсі.

Натомість на французьких монетах з 1901 р. ставляться умовні знаки Управління Паризького монетного двору (до 31 липня 1879 р. — особистий знак директора) і головного медальєра. Винятком є золоті 10 і 20 франків. На монетах цих номіналів 1901 р. знаків немає, натомість вже наступного року вони з'явилися.

Анрі Огюст Жюль Петі (1855–1930), французький скульптор, медальєр та гравер, головний медальєр Паризького монетного двору у 1896–1930 рр.

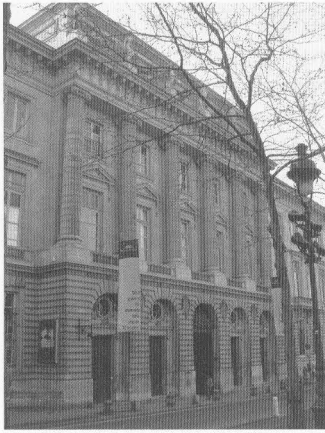
Знаком Управління Паризького монетного двору з 1880 р. і до сьогодні є «ріг достатку».

Головний медальєр відповідає за зовнішнє оформлення монети, у тому числі і карбованої провінційним монетним двором. Через це знак медальєра один і той самий на усіх монетах. Головним медальєром у 1896–1930 рр. працював Анрі Огюст Жюль Петі (Henri Auguste Jules Patey), а його знаком був «факел».

На монетах номіналами 1 і 2 сантими знаків немає.

На 5 і 10 сантимах «ріг достатку» знаходиться на реверсі під літерою «L» у слові «LIBERTÉ» девізу, а «факел» — під літерою «É» у слові «FRATERNITÉ».

На 25 сантимах 1-го типу «ріг достатку» та «факел» знаходяться на реверсі по сторонах від року карбування. На монеті 2-го типу «ріг достатку» — справа від фасції й дубової гілки біля канта, «факел» — зліва від року карбування.

Сучасний вигляд фасаду Паризького монетного двору.

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Анрі Огюста Жюля Пете («факел») на 10 франках та 20 франках та відмінність буртиків монет.

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Анрі Огюста Жюля Пете («факел») на 25 сентимах 1-го й 2-го типів.

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Анрі Огюста Жюля Пете («факел») на 5 сентимах і 10 сентимах.

Знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Анрі Огюста Жюля Пете («факел») на 50 сентимах, 1 франку та 2 франках.

Знак Паризького монетного двору — літера «А» та знаки Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») та головного медальєра Анрі Огюста Жюля Пете («факел») на 50 франках і 100 франках.

На 50 сентимах «ріг достатку» та «факел» розміщені на реверсі відповідно справа та зліва від цифри номіналу. На 1 франку та 2 франках — відповідно зліва та справа від року карбування на реверсі.

На 10 франках розташування «рогу достатку» та «факела» — на реверсі відповідно зліва й справа від року карбування, а на 20 франках — навпаки.

На 50 франках і 100 франках «ріг достатку» та «факел» розміщені на реверсі внизу монетного поля відповідно зліва та справа від знаку монетного двору літери «А».

Із початком Першої світової війни, у вересні 1914 р. через острах німецького наступу й можливої облоги Парижа потужності монетного двору були переведені далеко на південь до міста Кастельсарразен (департамент Тарн і Гаронна), де створили тимчасовий монетний двір. Він працював досить нетривалий термін — з 21 вересня по 15 листопада. Коли загрозу німецького наступу було ліквідовано, обладнання й технічний персонал повернулися до Парижа.

У Кастельсарразені карбувалися монети лише номіналами 1 франк і 2 франки невеликими тиражами (викарбовано лише приблизно 43 тис. однофранкових монет і 462 тис. двофранкових). Слід зазначити, що в Парижі лише за тиждень карбувалося до 600 тисяч монет.

Монети, карбовані у Кастельсарразені, можна впізнати за доданим над роком карбування знаком «С» (початкова літера слова «Castelsarrasin» — «Кастельсарразен»). Разом із тим на цих монетах стоять знаки «ріг достатку» та «факел».

Світова війна, що затягнулася, призвела до проблем з бронзою, оскільки стратегічні метали були вкрай необхідними для військової промисловості. Тому Паризький монетний двір у 1916 р. мусив замовляти планшети для монет у нейтральних країнах, зокрема на монетних

Луї Оскар Роті (1846–1911), крупний французький медальєр, майстер плакетного мистецтва, гравер.

Підпис Л. О. Роті «O. Roty» на 50 сантимтах, 1 франку і 2 франках.

дворах Мадрида (Іспанія), Берна (Швейцарія) та Утрехта (Нідерланди). На цих планшетах у Парижі карбувалися монети у 5 і 10 сантимів. На ознаку того, що вони викарбувані з іноземного металу, під «факелом» (знаком головного медальєра) ставився знак «зірка». Такі монети датуються виключно 1916 р. Хоча цього року карбувалися п'яти- і десятисантимові монети без «зірки».

На монетах залишили свої підписи медальєри, які безпосередньо готували штемпелі.

Бронзові номінали 1898–1920 рр. (1, 2, 5 і 10 сантимів) підготував Жан-Баттист Даніель Дюпуї (Jean-Baptiste Daniel Dupuis) — знаменитий французький художник, скульптор, гравер. Він залишив свій підпис «DANIEL DUPUIS» на аверсі, однаковому для усіх номіналів, зокрема внизу вздовж буртика під портретом Маріанни. На реверсах 1 і 2 сантимів підпису немає. Натомість на реверсах 5 і 10 сантимів той самий підпис розміщено внизу зліва вздовж канта.

25 сантимів обох типів моделював головний медальєр Паризького монетного двору Анрі Огюст Жюль Петі. Його підпис «A. PATEY» розміщено на аверсі зліва від портрету Маріанни.

Срібну серію підготував знаменитий французький майстер, президент Академії

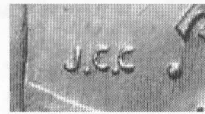
Знак «С» на 1 і 2 франках, карбованих у Кастельсарразені.

Знак «зірка» на 5 сантимтах і 10 сантимтах 1916 р. — ознака того, що монети викарбувані на планшетах, виготовлених у Мадриді, Берні та Утрехті.

Підпис Ж.-Б. Д. Дюпуї «DANIEL DUPUIS» на бронзових монетах кінця XIX — початку XX ст.

Ініціали Ж. К. Шаплена «J.C.C.» на 10 франках.

Підпис А. О. Ж. Паті «A. PATEY» на 25 сантимтах.

Підпис Ж. К. Шаплена «J. C. CHAPLAIN» на 20 франках.

Факсиміле О. Дюпре та ініціали Д.-А. Барре «А. В.» на 50 франках і 100 франках.

втончених мистецтв Луї Оскар Роті (частіше вживається написання імені — Оскар Роті). Його підпис «O. Roty» — на аверсі монет внизу під ногами Маріанни вздовж буртика.

Авторство монет номіналами 10 франків і 20 франків належить одному з кращих французьких медальєрів — Жюлю Клементу Шаплєну (Jules Clément Chaplain). Його підпис стоїть на аверсі справа від шиї Маріанни. На 10 франках лише ініціали «J.C.C.», а на 20 франках прізвище повністю — «J. C. CHAPLAIN».

Зразком для дизайну 50 франків і 100 франків стала робота кінця XVIII ст. маститого медальєра Огюстєна Дюпре (1748–1833), заслуги якого свого часу були оцінені посадою головного медальєра Паризького монетного двору. Штемпелі для нових монет готував головний гравер Паризького монетного двору в 1855–1878 рр. Дезіре-Альберт Барре (Desiré-Albert Barre). На аверсах монет під фігурою генія ставилося факсиміле медальєра, який їх створив. Зліва від нього поставлено ініціали іншого майстра — «А. В.».